

Рукотворні образи українського рушника: історія, міфологія, семантика

VII. Міфологія межі

Будова міфологічного всесвіту передбачає встановлення чітких меж, які розділяють по горизонталі територію «свого» і «чужого», по вертикалі – «небесного» і «земного». Встановлення межі в горизонтальній перспективі стосується обрядових ситуацій захисту і здійснюється за допомогою предметів, які на момент виконання обряду набувають магічного статусу. Наприклад, в якості захисту від грому застосовували палицю, за допомогою якої розігнали гадюку і жабу [33, с. 8]. Вважали, що після цього вона набуває магічних якостей і здатна відігнати грозову хмару ¹.

Поширеними було використання також природних антисептиків, зокрема солі, що відбилося у замовляннях: «Лихим очам да сіль, да печина, що ти нам, то й тобі; як нам добре, так і тобі хай добре, нехай буде нам і тобі» [33, с. 14]. Найпотужнішим очисним засобом вважався вогонь. Наприклад, щоб уберегтися від «лихих очей» необхідно було промовити закляття: «Чур (тобі), пек (тобі)» (пор.: укр. чуратися, цуратися – «відмежуватися» [34, с. 437], нім zurück – «назад», рос. черес-чур – «занадто, переступити межу дозволеного»; укр. цурка – невеликий обрубок дерева, цурпалок», про який, можливо, згадувалося вище у тексті «від грози». В традиційній культурі «чур» позначає межу власності і порівнюється з дитячими примовками типу: «чур моє», «цурики, чурики», про що свідчить його етимологія: д-сл. *čurъ – «межа, рубіж» або «охоронець». Слово «пек» є похідним від «пекти» і семантично тотожне «чур» – буквально «відпектись, очиститись вогнем» (звідси згадування «печини» у тексті вище).

На відміну від скотарів-кочівників, в культурі яких увага приділяється горизонталі (звідси традиція розтягування килимів або ряден ², у землеробів культивується ідея вертикального зростання, що простежується на прикладі звичаю прикрашати стіни рушниками. У такому разі розмежування стосується вертикальної структури всесвіту, яка є потрійною. Символи, що їх розділяють, називають раппортами ³, які мають вигляд горизонтальних або вертикальних ліній, орнаментованого повторюваними зображеннями. Використання раппортів фіксується у мистецтві давнього світу, за допомогою яких виокремлюється головний сюжет або центральна композиція (мал. 58). Схожою є орнаментация традиційної вишивки де раппорти виділяють

¹ У цьому разі переплітаються різні значення «жаби». У давні часи жаба вважалася символом плодючості і багатства, оскільки ототожнювалася із землею вологою. У середньовіччі жаба стає фамільяром, за допомогою якого відбувалися магічні маніпуляції з погодою.

² Поняття «рядно» пов'язане з дієсловом «упорядковувати» в значенні «правильно розташовувати, обмежувати» < п-сл. řědъ – «ряд», споріднене з лит. rinda – «ряд, лінія», лтс. riūda – «т.с.», rist, riedu – «упорядковувати».

³ Від. фр. rapport < rapporter – «повертати».

центральної мотивації композиції (мал. 59). У кожному регіоні України раппорти мають певні відмінності, що сформувалися у процесі історичного розвитку (мал. 60).

Крім кераміки і традиційної вишивки, поширеними залишаються раппорти в архітектурі. Охоронні знаки у вигляді геометричних орнаментів, наносили на двері, вікна, стіни, кути, карнизи і дахи будинків (мал. 61).

Далі буде.